

Alderdom og tidserfaring, sett fra Beauvoirs eksistensfilosofi

"Når Beauvoir forstår det meningsfulle livet som det fremtidsvendte livet, synes hun å levne lite håp for en meningsfull alderdom." (Kilde: [Wikimedia Commons](#). Lisens: CC BY 2.0)

ESSAY: Alderdommen preger vår tidserfaring. De eldre har mange år bak seg, og stadig færre leveår igjen. Men det betyr ikke at livet er tilbakelagt. Faktisk kan en åttiåring oppleve å ha livet foran seg, mens en tyveåring kan oppleve å ha livet bak seg. Hvordan det har seg, kan Simone De Beauvoirs eksistensfilosofi forklare.

Av Emil Faugli, master i filosofi ved UiO.

Hva skal til for å leve meningsfullt, selv i alderdommen? Simone de Beauvoir utforsker dette spørsmålet i boken *Alderdommen*, fra 1970. Ett av svarene hun gir er at for å kunne leve meningsfullt, må tiden erfares på en viss måte. Tiden må ligge foran oss. Vi må ha noe å leve for. Med andre ord trengs det en fremtid å strekke seg mot. Men de eldres liv synes å være fremtidsløse og tilbakelagte. De gamle befinner seg tross alt på slutten av livets tidslinje. Og hvor meningsfullt er det å leve for den fremtiden man har igjen, når alle fremtidsmuligheter besudles av død og fordervelse? Ut ifra en slik tankegang virker det nødvendig å spørre om ikke eldre heller må vende seg mot nåtiden eller fortiden for å leve meningsfulle liv. Dette essayet utforsker hvorfor Beauvoir mener at det meningsfulle livet, også i alderdommen, er rettet mot fremtiden, og hvorfor alderdommen er en anledning til å leve ut en mer autentisk tidsoppfatning.

Beauvoirs eksistensfilosofi

Beauvoirs eksistensfilosofi tar for seg forutsetningene for å leve et autentisk liv. Ordet «autentisk» betyr her en livsorientering strippet for livsløgn og selvbedrag. Grunntanken er at mennesket må avfinne og innrette seg med sine eksistensvilkår for at livet skal kunne fortone seg meningsfullt. Det meningsfulle livet er det uforfalskede, illusjonsfrie livet. Disse eksistensvilkårene har ingen valgt, og ingen kan velge dem bort.

Frihet er eksistensvilkåret *par excellence*, og Beauvoir vier det mye oppmerksomhet. Spørsmålet Beauvoir stiller er om de eldres situasjon åpner eller stenger for et liv i frihet. Her betyr frihet ikke bare et levesett der man inntar en deltakende, ansvarlig og skapende holdning til eget liv. Frihet har også et mellommenneskelig aspekt ved seg. Hvorvidt alderdommen erfares som fri og meningsfull, avhenger av andres blikk. Anses det aldrende mennesket som oppbrukt arbeidskraft, er det ubrukelig i andres øyne. Men et aldrende ektepar som er umistelige for hverandre, blir frie i hverandres øyne. Slik avhenger altså vår frihet av andres vurderende blikk. Frihet betyr dermed å kunne være av betydning og verdi for konkrete andre.

Dessuten trenger mennesker konkrete frihetsrom for å kunne leve ut sin frihet. Ens personlige økonomi kan for eksempel enten åpne eller lukke dette frihetsrommet. I *Det annet kjønn* og i *Alderdommen* vil Beauvoir til bunns i mekanismer som forhindrer mennesker fra å leve et fritt og meningsfullt liv. Den ufriheten Beauvoir beskriver hos de eldre, skyldes i stor grad den økonomiske strukturens usynlige hånd, især dens favorisering av lønnsomme, yrkesaktive samfunnsmedlemmer. Disse blir vesentlige borgere samfunnet ikke klarer seg uten. Resten, deriblant eldre, blir utdatert arbeidskraft.

Menneskets timelighet

En meningsfull alderdom er altså en alderdom i frihet. I sin tur betyr frihet å ha 1) noe å leve for, 2) noen å leve med, og 3) en livssituasjon å kunne leve ut sin frihet i. Men friheten er forbundet med

noe annet som Beauvoir er opptatt av, nemlig vår timelighet. Vår umiddelbare tidserfaring indikerer om vi lever fritt og meningsfullt eller ikke. Er man i gang med et meningsgivende prosjekt, erfarer vi at tiden ligger foran oss. Når vi har noe å leve for, har vi en fremtid å se frem til. Fremtiden fylles av innbydende mål og muligheter. På samme vis erfares fortiden som et springbrett man satser videre ifra. Tilsvarende erfares øyeblikket som noe en vil gripe. Dette er en timelig og meningsfull væremåte.

For Beauvoir handler et meningsfylt liv om å gjøre tiden levende. Hun beskriver det slik: «Jeg har mestret tiden når jeg har gjort den levende gjennom mine prosjekter, og delt den opp etter mine planer; ukene mine organiserte seg omkring de ettermiddagene da jeg gikk på skolen; da hadde hver dag en fortid og en fremtid.» Tid må fylles, enten av meningsløse atspredelser eller meningsfulle prosjekter. Dersom tiden fylles av prosjekter, blir vår timelige væremåte meningsgivende. Prosjekter levendegjør tiden, slik at man har mål å se frem til (fremtid) og minner å se tilbake på (fortid).

Et annet aspekt ved vår timelighet, er at våre liv er fremtidsrettede. Enhver bevissthetsakt – som når vi overveier et ørlite valg – retter seg utover det nåværende, både i rom og i tid. Mennesker drives uvegerlig utover sin gitte situasjon, henimot noe kommende. Gjennom ulike væremåter er vi fremadrettet, enten vi befinner oss farende fra noe, på vei mot noe, underveis i noe, i påvente av noe, håpende om noe, osv. Fordi det er en avstand mellom det som er nå, og det som kan bli, er menneskelivet underveis-værende. Således er mennesket alltid ett steg foran seg selv, på avstand fra seg selv. Derfor får menneskets eksistens karakter av å være et uferdig livsprosjekt som verken kan eller bør ferdigstilles.

Slik er vår eksistensielle situasjon tvers gjennom timelig. Følgelig gjelder det å leve overens med dette eksistensvilkåret. Implikasjonen er tydelig: Det fremoverrettede livet er det meningsfulle livet. Vi må ha en fremtid å ville leve for. For at fremtiden skal virke innbyende, følger naturlig nok en rekke materielle forutsetninger. Man behøver et tilstrekkelig stort frihetsrom i form av en sunn kropp, engasjerende interesser, livgivende relasjoner, økonomisk trygghet, osv.

Beauvoirs eksistensielle filosofiske syn på alderdom

Men er ikke Beauvoirs eksistensielle filosofi en etikk for de hvileløse? Det kan virke som det meningsfulle livet forbeholdes de utrettelig aktive, rastløse og fremtidsjagende blant oss. Men Beauvoirs etikk er tvert om et korrektiv for den slags levesett. I den kortfattede, kulturkritiske reiseskildringen *An Existentialist Looks at Americans* fra 1947, langer Beauvoir ut mot datidens amerikanske tidsånd. Skyteskiven er den gjennomtrengende fortapelsen i resultater, effektivitetsfokus og fremtidsjag hun mente trollbandt amerikanerne. Beauvoir ser hvileløshet overalt – i kulturen så vel som i arkitekturen. Den arkitekturen og teknologien som skulle hjelpe mennesket til å finne seg til rette i verden, blir omgjort til midler for å gjøre omgangen med omverden mest mulig effektiv og produktiv. Teknologi blir en effektivitetsleverandør, slik tilfellet er med broene, radiotårnene, skyskraperne og flyene. Etterspørselen etter å komme frem raskest

mulig, gir tilværelsen preg av å være en eneste lang transportetappe. På den måten blir det å eksistere et hvileløst hastverk etter en målgang man aldri kommer til. Eller som Beauvoir skriver, «målet at alt skal gå raskere blir et alibi for å gå ingensteds». I denne amerikanske tidsånden blir tiden noe å slå i hjel, og stedet noe å forbigå. Av dette ser vi at Beauvoir advarer mot å fortape seg i et hvileløst fremtidsjag, samtidig som hun tilråder et fremadrettet levesett. Men er Beauvoirs eksistensfilosofi til gagn for de eldre? Gir egentlig hennes fremtidsrettede eksistensfilosofi en livsmening som bærer alderdommen gjennom? Å bli gammel innebærer tross alt å innse at fremtiden går mot et slutt punkt. Fremtiden fortsetter ikke ut i evigheten. Mennesker er timelige, og alderdommen synliggjør vår timelighet.

Det aldrende mennesket merker tidens gang på kroppen, bokstavelig talt. Noe av det spesielle med alderdommen, er at kroppens forandringer signaliserer tidens ende. Før alderdommen har kroppslige forandringer lignet en gjenfødelse. Ungdomskroppen ligner en gjenfødt barnekropp, mens voksenkroppen ligner en gjenfødt ungdomskropp. Hvert foregående «hudskifte» har født et mer fullstendig menneske. Tiden har vært noe endeløst gjennom disse foregående fasene. For barnet virker tiden evigvarende. I ungdomsårene er tiden et hav av muligheter. Tiden i voksenalderen er en serie hverdager. Alle disse tre tidserfaringene har en fellesnevner: Tiden har gått, men den har ikke gått mot livets ende. Derimot markerer ikke den aldrende kroppen blomstring, men forvitring. Den bærer ikke bud om fornyelse. Hårtap, skjør tannrekke, skjelvende hender, gulaktige negler – alt som skjer med kroppen varsler om at tiden renner ut. Tidens gang får et kroppslig, umiskjennelig uttrykk.

Fremtidens begrensning

Faktisk kan oppdagelsen av fremtidens begrensninger forsterke livsmeningen, fremfor å svekke den. Vissheten om livets forgjengelighet er nemlig en annen forutsetning for et meningsfullt liv mener Beauvoir, og denne vissheten blir mer synlig når årene går. Det endelige livet, det som tar slutt, er det verdifulle livet, ifølge Beauvoir. I Beauvoirs roman *All Men Are Mortal* møter vi Raimon Fosca. En dag får Fosca tilbudet om en magisk drikk som gjør ham udødelig. Han takker ja. Med evigheten til rådighet kan han fullende sitt livsprosjekt – å skape en perfekt verden for hele menneskeheten. Fosca baserer sitt valg på at en evigvarende fremtid er tid nok til å fullende livsprosjektet hans en gang for alle. Men hans livsprosjekt blir aldri ferdigstilt. Fordi å eksistere er å leve med en mangel. Alltid gjenstår det noe å gjøre, og dermed også noe ugjort. Omsider ble Fosca ulykkelig, selv med all verdens tid og en evig ung kropp. Det uendelige livet manglet den tidshorisonten som gjorde prosjektet verdifullt. Tidens ubestandighet tilfører livet verdi. Erfarer man fremtiden som tilmålt, erfarer man følgelig sine dager som mer verdifulle.

Naturligvis kan mennesker i alle aldre bli oppmerksomme på sin egen endelighet, for eksempel gjennom sykdom og dødsfall. Selv om tidens endelighet kan merkes i alle livsfaser, er det tilnærmet umulig å unngå den i alderdommen. Det er ikke dermed sagt at eldre ikke kan erfare fremtiden som endeløs. Situasjonen man befinner seg i, former tidserfaringen. Skulle en 80-åring begi seg ut på en jordomseiling med sin familie, kan plutselig dagene fylles av så mange uante

muligheter at fremtiden virker endeløs. Poenget er at den varheten man hadde for fremtidens endelighet, blir en konkret visshet gjennom kroppens gradvise forfall.

Timelige væremåter

Når Beauvoir forstår det meningsfulle livet som det fremtidsvendte livet, synes hun å levne lite håp for en meningsfull alderdom. Særlig hvis det å bli gammel betyr å befinne seg på enden av livets tidslinje. Selv om det er meningsgivende å erfare tiden som tilmålt, virker det neppe berikende å leve med dystre fremtidsutsikter i vente. Hva er det å se frem til for aldrende mennesker, når alle fremtidsmuligheter besudles av død og fordervelse?

Hvis det meningsfulle livet er et med tiden foran seg, og hvis gamle mennesker er de med tiden bak seg, så dømmes de eldre til meningsløshet. Imidlertid kan det ikke være slik at eldre er de med mye fortid og lite fremtid. En slik alderdomsforståelse er vag, for på hvilket tidspunkt får mennesker mer fortid enn fremtid? Hvor befinner livets halvveismærke seg? En mulighet er å basere seg på forventet levealder. Hvis forventet levealder for menn er omkring 80 år, skulle man være gammel fra og med førtiårene. Men selv om slike estimater er nokså presise på gruppenivå, er de upresise anslag for den enkelte. Hva hvis man får et dødelig illebefinnende før den tid? Ingen vet hvor mye fremtid som gjenstår for hvert enkelt individ. Derfor kan man ikke si at de eldre er mennesker med mer fortid enn fremtid. Livets lengde er simpelthen et uegnet mål på alderdom.

Å hevde at eldre har lite fremtid å leve for, er å begå en kategorifeil. Tiden slik den måles, forveksles med tiden slik den oppleves. Dette skillet er gjennomgående i Beauvoirs eksistensfilosofiske syn på alderdom, selv om hun aldri skrev det eksplisitt. Når vi måler tid med klokker, kalendre, halveringstid, antall leveår, forventet levealder o.l., så fremstår tiden lineær. Døgnet varer i tjuetimer, verken mer eller mindre. Ut ifra denne tidsoppfatningen lever de eldre på slutten av sin egen tidslinje. En tyveåring har mye tid foran seg, mens en åttiåring har lite fremtid å leve for.

Vi gjør dermed en grov feil, dersom vi forveksler målbar tid med opplevd tid. I Beauvoirs eksistensfilosofi er ikke fremtid de forutliggende og gjenstående dagene og årene på livets tidslinje. Fortid, nåtid og fremtid er nemlig ikke tre separate størrelser for Beauvoir. Snarere er tid forbundet med frihet, det vil si måter å være på i verden. Således er fortid, nåtid og fremtid ulike måter å forholde seg til øyeblikket. Når vi for eksempel planlegger matinnkjøp for en hel uke, fornemmer vi fremtiden. Men å fornemme fremtiden er ingen spådom der vi kontakter en hinsidig tidsdimensjon. Når vi planlegger noe, ser vi simpelthen nåtiden i et fremtidig lys. Derfor har selv eldre mennesker en fremtid, dersom de engasjerer seg i et prosjekt. Skulle en døende person finne stor glede i å skrive om sitt liv, «åpner» skrivevirksomheten en fremtid å leve for. Motsatt kan en tyveåring mangle livsprosjekter å leve for, slik at fremtiden ikke virker håpefull og innbydende. I et slikt tilfelle kan en livsbejaende åttiåring gå en åpen fremtid i møte, mens en tungsinnet tyveåring kan ha lite fremtid å leve for. Av disse betraktningene ser vi en kime til optimisme i Beauvoirs tankegods: At

eldre har færre år å leve, gjør ikke uten videre livet meningsløst. Såfremt det aldrende mennesket har engasjerende interesser og livgivende relasjoner, har de også en fremtid.

Alderdommens illusjonsløshet

Beauvoir tilrår oss å leve slik at tiden fylles av fremtidshåp og fortidsminner, uten at man forviller seg inn i fremtidsjag. Å mestre denne tidserfaringen til det fulle, byr imidlertid på vanskeligheter. Straks en gir seg i kast med et prosjekt, fylles fremtiden av mål å strekke seg mot. Ikke bare får fremtiden mål og mening av ens prosjekter, men selve fremtiden blir å ligne et målområde. Eller som Beauvoir skriver, «de målene som er satt opp av disse prosjektene forblir drømmebilder.» Å bedrive et prosjekt gir mening, samtidig som det innbyr til en inautentisk oppfatning av fremtiden som en fjerntliggende destinasjon. Fordringen er å leve fremtidsrettet uten å bli fremtidsblendet. Kanskje er dette en umulig balanse. Eller kanskje må det en rystelse til for å fravriste seg idéen om at fremtiden er noe våre liv farer mot. Beauvoir synes være av sistnevnte oppfatning. Inntrykket hun gir i *Alderdommen*, er at å bli gammel kan – i beste fall – være en slik rystelse.

Noe av det mer lovende – eller mindre nedslående – Beauvoir skrev om alderdommen, er at den kan bli «forbigått i taushet» så lenge ens verden fortsatt er fylt av mål og verdifulle prosjekter. Her synes Beauvoir å ha undervurdert alderdommens potensielle fordeler. At den meningsfulle alderdommen er den som sniker seg umerkelig forbi våre liv, virker misvisende. Tross alt rommer alderdommen en mulighet for en befriende tidserfaring. Snarere enn å forbigås i taushet, kan alderdom bringe klarsyn og åpne for en tidserfaring fri for illusjoner. Livets angivelige høydepunkt er nådd, uten at noe er vesentlig annerledes. Av dette kan en bittersøt klokskap følge. Den irske poeten William Yeats har skrevet det slik: «Livet er en lang forberedelse til noe som aldri skjer.» Tiden man har til rådighet er ingen forberedelse på noe som kommer. Livet blir ikke fullendt. Alt en kan forvente, er at døden avslutter det uferdige livet. Godtar man ikke sin underveis-værende forfatning, blir man søkende etter en fullendelse som aldri ankommer. I verste fall ligner man svingdanseren som danser for å hurtigst mulig ankomme andre siden av dansegulvet: Man går glipp av sitt underveis-værende liv. Eller som Beauvoir formulerer det i essayet *Tvetydighetens etikk*: Den som streber i det uendelige etter fremtiden, vil «miste sin eksistens», «likne en gal som løper etter skyggen sin» og få hele livet definert som «et løp mot intetheten.»

Litteratur

Beauvoir, Simone de, 2016 [1970]. «Alderdommen.» Oversatt av Bente Christensen. Oslo: Vidarforlaget.

Beauvoir, Simone de, 2004 [1947]. «An Existentialist Looks at Americans.» I Simone de Beauvoir. *Philosophical Writings*, redigert av Margaret A. Simons, 299-317. Illinois: University of Illinois Press.

Beauvoir, Simone de, 2009 [1947]. «Tvetydighetens etikk.» I Pyrrhos og Cineas. *Tvetydighetens*

etikk. Oversatt av Bente Christensen. Oslo: Pax forlag.

Noter